

1. ชื่อเรื่อง

(ภาษาไทย) การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน

(ภาษาอังกฤษ) Developing a Knowledge Management Model for Self-reliant Communities

2. ชื่อผู้วิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฉลาด จันทรสสมบัติ

Assistant Professor Chalard Chantarasombat

3. สถานที่ติดต่อ ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44000

โทรศัพท์ 043-721761 โทรสาร 043-721764

โทรศัพท์มือถือ 081-9754618 e-mail chalard.c@msu.ac.th

4. ผู้วิจัยร่วม (ถ้ามี) -

5. ปีที่ทำวิจัยเสร็จ ปี พ.ศ. 2550

และช่วงเวลาที่ทำวิจัย 1 พฤษภาคม 2549 ถึง 31 มีนาคม 2550

6. ลักษณะงานวิจัยเป็นงานวิจัย (โปรดระบุ)

() บุคคล/คณะบุคคล () หน่วยงาน () องค์กร () ชุมชน

(/) งานวิทยานิพนธ์ของสถาบันการศึกษา (โปรดระบุสถาบัน) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
นิติตระดับปริญญาเอก สาขาการบริหารและพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

7. ความเป็นมา

โลกมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีที่รวดเร็ว การแข่งขันในโลกปัจจุบันอาศัยความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สังคมสมัยใหม่ไม่เพียงต้องการทุน แรงงาน ทรัพยากร ธรรมชาติหรือวัตถุดิบเพื่อสร้างมูลค่าการผลิตเท่านั้น แต่ยังต้องการความรู้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งความรู้พื้นฐานและรู้เชิงประยุกต์ เพื่อนำความรู้ไปสู่ผลผลิตและการพัฒนางานอย่างสร้างสรรค์ต่าง ๆ ดังนั้นการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่จึงมีผลต่อการแข่งขัน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน องค์กร สถาบัน ที่เป็นฐานสำคัญอย่างยิ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศ (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. 2547 : 2) การแลกเปลี่ยนความรู้ พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ด้วยนวัตกรรมโดยอาศัยเทคโนโลยีระดับสูง การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้จะทำให้สัดส่วนความรู้ ที่อยู่ภายในกับภายนอกตัวบุคคลเปลี่ยนแปลงไป องค์ประกอบหลักที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการความรู้ คือ กระบวนการจัดการความรู้ (จิรัชฌา วิเชียรปัญญา. 2548 : 1) ดังนั้นสังคมไทยควรจะสนับสนุนและส่งเสริมผู้สร้างความรู้ โดยมีผู้ใช้ความรู้ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและความสามารถทางการแข่งขัน โดยมีเป้าหมายทางสังคม เพื่อให้สังคมไทยมีคุณค่า น่าอยู่ สันติ โดยใช้หลักทางศาสนา คือ ขันธ์ทั้ง 5 ของสังคมได้แก่ ศีลธรรม ปัญญา เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐที่ดีในระบอบประชาธิปไตย และสังคมเข้มแข็ง สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545–2549) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ เป็น

สังคมแห่งคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. 2544 : 13-14)

การจัดการความรู้ และกระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการพัฒนาชุมชนเพราะการจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับชุมชน คือ การช่วยให้ชุมชนค้นพบ และพัฒนาศักยภาพของคนจนให้สามารถพึ่งตนเองได้ จนกลายเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐาน 4 ประการ คือ 1) สร้างความเชื่อมั่น 2) พัฒนาความสัมพันธ์ 3) พัฒนาระบบการจัดการและ 4) พัฒนากระบวนการเรียนรู้ (เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ และจ่านงค์ แรกพินิจ. 2544 : 12-13)

กลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนในประเทศไทยที่มีการจัดการความรู้ซึ่งถือเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในการพึ่งพาตนเองจนมีความเข้มแข็งและสามารถปรับตัวเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงตามพื้นที่ในภาคต่างๆ เช่น กลุ่มเครือข่ายในภาคใต้ ของสถาบันการจัดการความรู้ไม่เรียง จังหวัด สุราษฎร์ธานี ภาคตะวันออก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนของวิบูลย์ เข็มเฉลิม จังหวัดฉะเชิงเทรา และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของตำบลนาข่า และตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เป็นกลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ได้ยึดหลักสวัสดิการชุมชน อุตสาหกรรมชุมชน และวิสาหกิจชุมชนเป็นแนวทางในการพึ่งตนเอง ซึ่งได้ดำเนินกิจกรรมในลักษณะการรวมกลุ่มอาชีพ โดยนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ เพื่อเป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ สร้างงานสร้างอาชีพให้คนในชุมชน สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาตนเอง เกิดองค์ความรู้และเกิดกระบวนการเรียนรู้ แต่ยังคงขาดการจัดการความรู้ของกลุ่มที่เป็นระบบมาก่อน ตลอดทั้งไม่มีกลไกหนุนเสริมให้กลุ่มองค์กรชุมชนได้ทำงานอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการวิจัย เรื่อง พัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการวิจัย หากทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้ควบคู่กับกิจกรรมพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชนจะมีคุณภาพก็จะนำไปสู่การจัดการความรู้ของกลุ่มองค์กรชุมชน ตลอดทั้งขยายผลเกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น

8. แนวคิด ทฤษฎี (ที่ใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย)

1. โนนากะและทาเกอูชิ (Nonaka and Takeuchi. 1995 : 71-72) มีแนวคิดการดำเนินการจัดการความรู้ ได้แก่ 1) สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้ 2) สร้างทีมจัดการความรู้ 3) สร้างบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเข้มข้น 4) จัดการความรู้ควบคู่ไปกับกิจกรรมพัฒนาสินค้า/วิธีการใหม่ ๆ 5) จัดองค์กรแบบใช้พนักงานระดับกลาง 6) เปลี่ยนองค์กรที่มีหลายบริบทอยู่ในเวลาเดียวกัน 7) สร้างเครือข่ายร่วมกับโลกภายนอก และ

2. วิจารย์ พานิช (2548 : 91-92) มีแนวคิดการดำเนินการจัดการความรู้ ได้แก่ 1) สร้างวิสัยทัศน์ความรู้ 2) สร้างทีมจัดการความรู้ 3) เริ่มจากทฤษฎีที่มีอยู่

4) สร้างบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเข้มข้น 5)จัดการความรู้ควบคู่กิจกรรมพัฒนาสินค้าหรือรูปแบบใหม่ ๆ 6) จัดองค์กรแบบใช้พนักงานระดับกลาง 7) เปลี่ยนองค์กรแบบหลายบริบทในเวลาเดียวกัน 8) สร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก 9) วัฒนธรรมแนวราบสื่อสารอย่างอิสระทุกทิศทาง 10) สร้างวัฒนธรรมจดบันทึก 11) ประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้ และ

3. วิอิิก (Wiig. 1993 : 51) มีแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ และขั้นตอนสำคัญของกระบวนการความรู้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างความรู้ 2) การยึดถือความรู้ 3) การรวมความรู้ไว้ในแหล่งเดียวกัน และ 4) การประยุกต์ใช้ความรู้

9. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาแผนการจัดการความรู้และแผนกิจกรรมขององค์กรชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทสภาพท้องถิ่น

2. เพื่อพัฒนาและทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนควบคู่กับแผนกิจกรรมขององค์กรชุมชน

3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจในการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน

4. เพื่อประเมินตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน

5. เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน

10. สมมติฐานวิจัย (ถ้ามี) คำถามในการวิจัย

1. ก่อนการพัฒนาในรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนกลุ่มเป้าหมายมีการจัดการความรู้หรือไม่

2. รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างมีเหมาะสมควรเป็นอย่างไร

3. ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนทั้งในภาพรวมประเภทของกิจกรรม ควรเป็นอย่างไร

11. ประเด็นงานวิจัย (สามารถจัดให้อยู่ในระบบใดต่อไปนี้)

(/) ระบบการศึกษา (Education System)

() ระบบเศรษฐกิจ (Economic System)

() ระบบสุขภาพ (Health System)

() ระบบการจัดการทรัพยากรและการจัดการฟาร์ม (Resources Management and Farming System)

() ระบบสังคม (Social System)

() ระบบวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี พลังงานและสิ่งแวดล้อม

(Sciences, Technology, Energy and Environment System)

() ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและนิเทศศาสตร์ (Information and Communication Technology System)

12. ระเบียบวิธีวิจัย

1. พื้นที่การวิจัย เป็นพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายการวิจัย คือ องค์กรชุมชนด้านสหกรณ์ อาชีพ และภูมิปัญญา พิจารณาคัดเลือกมาจำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่

1.1 บ้านน้ำเกลี้ยง ตำบลนาข่า อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม องค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มสหกรณ์การเกษตรประชาคมบ้านน้ำเกลี้ยงเวียงชัย กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ และกลุ่มนวดแผนไทย

1.2 บ้านเหล่าราษฎร์พัฒนา ตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม องค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มแปรรูปขนมจีนสมุนไพร กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม และกลุ่มออมทรัพย์

2. วิธีการได้มาของกลุ่มเป้าหมายการวิจัย

พื้นที่ 2 หมู่บ้าน โดยเลือกใช้น้ำเกลี้ยง หมู่ 8 ตำบลนาข่า อำเภอวาปีปทุม และบ้านเหล่าราษฎร์พัฒนา หมู่ 11 ตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ในการวิจัย ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีกลุ่มองค์กรชุมชนที่หลากหลาย มีกิจกรรมอยู่ในระหว่างการพัฒนาและมีการพัฒนาที่ต่อเนื่อง แต่ยังไม่ได้นำรูปแบบการจัดการความรู้มาก่อน ซึ่งผู้นำสมาชิกกลุ่มในพื้นที่เป้าหมายเป็นผู้ที่มีความแตกต่างกันมากทั้งความรู้ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์ในการทำงาน วัฒนธรรมการทำงาน ดังนั้นเป้าหมายผู้ร่วมวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ในกลุ่มองค์กรชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย 2 หมู่บ้าน ในช่วงที่ทำการวิจัย รวมทั้งสิ้น 42 คน จำแนกเป็นผู้อำนวยความสะดวก หมู่บ้านละ 2 คน รวม 4 คน ผู้ปฏิบัติงานกลุ่ม หมู่บ้านละ 16 คน รวม 32 คน และผู้จัดบันทึก หมู่บ้านละ 1 คน รวม 2 คน และผู้ประสานงาน หมู่บ้านละ 2 คน รวม 4 คน

3. เครื่องมือ

3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 7 ชนิด คือ

1) แบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือน ซึ่งประกอบด้วย ชุดที่ 1 ข้อมูลครอบครัวและการพัฒนาทรัพยากร ชุดที่ 2 บันทึกการรับรายจ่าย

2) แบบฟอร์มการสนทนากลุ่มตามกรอบประเด็นตัวชี้วัดความสำเร็จในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน 11 ประเด็น

3) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในการเก็บข้อมูลเชิงลึก สำหรับองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

4) แบบประเมินความพึงพอใจการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน มีทั้งหมด 5 ด้าน รวมจำนวนวิเคราะห์คัดเลือก 25 ข้อ

5) แบบประเมินตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ประกอบด้วย โครงสร้างองค์กร การบริหารจัดการ การบริหารงบประมาณ/ทรัพยากร ผลประโยชน์ การพัฒนาขีดความสามารถขององค์กร และการจัดการความรู้ มีทั้งหมด 6 มาตรฐาน 19 ตัวชี้วัด 30 องค์กรประกอบตัวชี้วัด

6) แบบบันทึกผลหลังการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ (After Action Review) มีทั้งหมด 6 ประเด็น

3.2 วิธีการสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

1) แบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือน พัฒนาจากแบบสอบถามของทีมที่ปรึกษาและทีมงานวิจัยภาคสนามตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม (2546 : 118-126) มีขั้นตอนการสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้

1.1) กำหนดประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนและพัฒนา การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้คนในชุมชนได้รู้จักตนเอง รู้จักทรัพยากรและสามารถจัดการทรัพยากรขั้นพื้นฐานได้ มีกรอบประเด็น 2 ส่วนหลัก ส่วนที่ 1 คือ ศักยภาพของชุมชนได้แก่ ข้อมูลสมาชิกในครอบครัว ข้อมูลที่ดิน ข้อมูลทรัพยากรสัตว์เลี้ยงในครอบครัว รายได้ประจำและรายได้อื่น ๆ รายจ่ายทั้งสิ้นเปลี่ยนแปลง และหนี้สิน สถานภาพทางสังคมในชุมชน ปัญหาและความต้องการของครอบครัว ปัญหาและความต้องการที่จะพัฒนา ส่วนที่ 2 คือ บัญชีสำรวจ ข้อมูลรายได้ประจำวันของครัวเรือน และบัญชีสำรวจรายจ่ายประจำวันของครัวเรือน

1.2) นำแบบสอบถามไปให้คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบและนำมาปรับปรุงแก้ไข หลังจากนั้นผ่านการตรวจความเที่ยงตรงทางเนื้อหาและโครงสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญชุดเดิม ผลปรากฏว่าผู้เชี่ยวชาญได้เห็นชอบกับแบบสอบถามดังกล่าวว่าครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษา

1.3) นำแบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือนมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ

1.4) จัดพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อใช้ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

2. แบบฟอร์มการสนทนากลุ่มตามประเด็นรอบตัวชีวิตความสำเร็จที่ส่งผลต่อการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนเพื่อสำรวจศักยภาพของผู้นำกลุ่มองค์กรชุมชนและความสามารถในการคิด การพัฒนางานให้ดีขึ้น มีทั้งหมด 11 ประเด็นคือ 1) การมีส่วนร่วม 2) ภาวะผู้นำ 3) โครงสร้างองค์กร 4) การประเมินสภาพปัญหา 5) การระดมทุน 6) ทักษะการคิดวิเคราะห์ 7) การเชื่อมโยงเครือข่ายหน่วยงานอื่น ๆ 8) หน่วยงานสนับสนุน 9) ความสามารถในการพัฒนา 10) องค์กรความรู้เด่น และ 11) การจัดการความรู้ หลังจากนั้นให้จัดอันดับความสำคัญเพียง 5 ลำดับ โดยใช้แถบสติ๊กเกอร์สี โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญชุดเดียวกับที่ประเมินแบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือนในข้อ 1 มาปรับปรุงและนำไปทดลองใช้ในการสนทนากลุ่มองค์กรชุมชนบ้านดอนมัน ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏว่าสามารถสื่อความหมายและสัมภาษณ์ได้ครบทุกประเด็นแล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นนำเอาแบบฟอร์มการสนทนากลุ่มมาปรับปรุงแก้ไขตามที่ได้เสนอแนะเพื่อนำไปใช้เป็นกรอบตัวชี้วัดความสำเร็จในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนในระหว่างดำเนินงานและหลังดำเนินงาน

3. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในการเก็บข้อมูลเชิงลึก พัฒนาจากแบบสอบถามของกรมส่งเสริมสหกรณ์ (2547: 122-123) มีขั้นตอนการสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้

3.1) กำหนดประเด็นที่จะใช้ในการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีทั้งหมด 19 ประเด็น คือ 1) ชื่อกลุ่ม/องค์กรชุมชน 2) ที่ตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชน 3) ชื่อประธานกลุ่ม/องค์กรชุมชนและสถานที่ติดต่อ 4) ชื่อผู้ประสานงานของกลุ่ม/องค์กรชุมชน 5) ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม/องค์กรชุมชน 6) วัตถุประสงค์ร่วมของกลุ่ม/องค์กรชุมชน 7) วัตถุประสงค์ของกลุ่ม/องค์กรชุมชน 8) การบริหารจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน 9) ประเภทของกิจกรรมกลุ่ม/องค์กรชุมชน 10) กิจกรรมที่กลุ่ม/องค์กรชุมชนประสบผลสำเร็จ 11) กลุ่ม/องค์กรชุมชนมีความรู้เด่น สามารถถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น 12) ผลิตภัณฑ์/สินค้าที่กลุ่มดำเนินงานต่อเนื่องและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น 13) กลุ่ม/องค์กรชุมชนมีวิธีในการบริหารจัดการที่ได้อย่างไร 14) ปัญหาอุปสรรคของกลุ่ม/องค์กรชุมชนที่ประสบอยู่ 15) แนวทางแก้ปัญหาของกลุ่ม/องค์กรชุมชนต้องการแก้ไขให้เป็นจริง 16) ทีมงานหลักของกลุ่ม/องค์กรชุมชนที่จะเข้าร่วมกิจกรรมให้ต่อเนื่องระบุชื่อไม่น้อยกว่า 5 คน 17) ทีมงานร่วมในชุมชนที่จะเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 18) กลุ่ม/องค์กรชุมชนได้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายพันธมิตรหรือไม่อย่างไร 19) แผนงานที่กลุ่มจะดำเนินการต่อไป 1-2 ปี คืออะไร

3.2) นำเอาแบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานกลุ่ม/องค์กรชุมชน ที่ได้พัฒนาจากข้อ 3.1 มาจัดทำเป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกโดยผ่านคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นนำเอาแบบสอบถามมาปรับปรุงแก้ไขตามที่ได้เสนอแนะ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข หลังจากนั้นผ่านการตรวจความเที่ยงตรงทางเนื้อหาและโครงสร้าง โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญชุดเดียวกับที่ประเมินแบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือนในข้อ 1 มาปรับปรุงและนำไปทดลองใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มองค์กรชุมชนบ้านดอนมัน ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏว่าสามารถสื่อความหมายและสัมภาษณ์ได้ครบทุกประเด็นแล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นนำเอาแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขตามที่ได้เสนอแนะ จัดพิมพ์เพื่อใช้ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

4. แบบประเมินการดำเนินการจัดการความรู้ของกลุ่มองค์กรชุมชนเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (บุญชม ศรีสะอาด. 2545 : 100)

4.1) ศึกษาแบบประเมินความพึงพอใจการจัดการความรู้ขององค์กร (The Knowledge Management Assessment Tool: KMAT) (บุญดี บุญญาภิจ และคณะ. 2547 : 157-179) แล้วพิจารณาคัดเลือกประเด็นหลักมาใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของกลุ่มองค์กรชุมชน มีทั้งหมด 5 ด้าน คือ 1) กระบวนการจัดการความรู้ 2) ภาวะผู้นำในการจัดการความรู้ 3) วัฒนธรรมองค์กรจัดการความรู้ 4) เทคโนโลยีในการจัดการความรู้ และ 5) การวัดผลการจัดการความรู้

4.2) สร้างแบบประเมินความพึงพอใจการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนมีทั้งหมด 34 ข้อ ครอบคลุมทั้ง 5 ด้าน ในข้อ 4.1 แล้วให้คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ได้ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างและเนื้อหา แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขเหลือเพียง 26 ข้อ

4.3) นำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจริง แล้วนำมาตรวจให้คะแนน วิเคราะห์หาคุณภาพแบบประเมินการดำเนินการ วิเคราะห์หาค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อและรายรวมโดยใช้ค่า t-test มีค่าอยู่ระหว่าง 2.05 ถึง 7.68 นำข้อที่ 13 ที่มีค่าอำนาจจำแนกไม่เข้าเกณฑ์ตัดออกได้ข้อคำถามครบทั้ง 25 ข้อ แล้วนำมาวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นทั้งฉบับ พบว่ามีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.92

5. แบบประเมินตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนดำเนินการดังนี้

5.1) ศึกษาการสร้างตัวชี้วัดกลุ่มองค์กรชุมชนและแบบการประเมินผลสำเร็จจากศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามของฉลาด จันทรสุมบัตติ (2547 : 90-112) แผนแม่บทชุมชนตำบลประชาพัฒนาของทีมที่ปรึกษาและทีมงานวิจัยภาคสนามตำบลประชาพัฒนา (2546 : 51-111) การพัฒนาตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็ง กลุ่มองค์กร และเครือข่ายองค์กรชุมชนของคณะอนุกรรมการบริหารยุทธศาสตร์การสร้างชุมชนเข้มแข็งจังหวัดมหาสารคาม (2547 : 9-36) องค์กรชุมชนมีตัวชี้วัด 5 ด้าน คือ 1) ด้านโครงสร้าง 2) ด้านการบริหารจัดการองค์กร 3) ด้านการบริหารงบประมาณ/ทรัพยากร 4) ด้านผลประโยชน์ 5) ด้านพัฒนาขีดความสามารถองค์กร เครือข่ายองค์กรชุมชนมีตัวชี้วัด 7 ด้าน คือ 1) ด้านกระบวนการเรียนรู้และถอดบทเรียน 2) ด้านการสร้างและพัฒนาเครือข่าย 3) ด้านการบริหารจัดการองค์กรและเครือข่าย 4) การเชื่อมโยงและขยายเครือข่าย 5) การมีส่วนร่วมของชุมชนภาคี 6) การขยายผล และ 7) ด้านผลกระทบ ด้านการจัดการความรู้ มีตัวชี้วัด 10 ด้าน คือ 1) การสร้างทีมและแกนนำ 2) การประเมินและวิเคราะห์สภาพปัญหาและจัดระบบการจัดการความรู้ 3) การคิดและตั้งคำถามเชิงวิเคราะห์ 4) การจัดทำแผนและปฏิบัติตามแผน 5) การสังเกตสะท้อนผลและสรุปบทเรียน 6) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 7) การยกระดับองค์ความรู้และพัฒนาให้เป็นความรู้ชัดแจ้ง 8) การประเมินผลและปรับปรุงการจัดการความรู้ตามแผนงานและกิจกรรม 9) บทบาทของหน่วยงานภายนอก 10) การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น ๆ และหน่วยงาน หลังจากนั้นนำมาสร้างเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนทั้ง 6 ด้าน โดยผ่านคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และนำมาปรับปรุงแก้ไข นำไปผ่านการตรวจความเที่ยงตรงทางเนื้อหาและโครงสร้าง โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญชุดเดียวกับที่ประเมินแบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือนในข้อ 1 แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข และนำเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์อีกครั้ง นำเอาตัวชี้วัดความสำเร็จขององค์กรชุมชนมาปรับปรุงแก้ไขตามที่ได้

เสนอแนะ มีทั้งหมด 6 มาตรฐาน 19 ตัวชี้วัด 30 องค์ประกอบตัวชี้วัด จัดพิมพ์เพื่อใช้ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

นำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจริง แล้วนำมาตรวจให้คะแนน วิเคราะห์หาคุณภาพแบบประเมินการดำเนินการ วิเคราะห์หาค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อและรายรวม โดยใช้ Item total correlation มีค่าอยู่ระหว่าง .46 ถึง .99 ซึ่งเข้าเกณฑ์หมดทุกข้อ แล้วนำมาวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นของแบบประเมินทั้งฉบับโดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (α -Coefficient) และมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ เท่ากับ 0.98

6. แบบบันทึกผลหลังการปฏิบัติ (After Action Review : AAR) เป็นการถอดบทเรียนและประยุกต์ใช้ในการติดตามประเมินผลภายในของศุภวัณีย์ พลายน้อย (2547 : 1-13) ถือเป็นเครื่องมือใช้ในการเรียนรู้ระหว่างปฏิบัติในการสรุปบทเรียนจากประสบการณ์ และการเรียนรู้ภายหลังปฏิบัติงาน คือ การประชุมทบทวนงาน ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกใช้ตามประเด็นโดยจัดทำเป็นคู่มือเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การสร้างความเข้าใจให้ตรงกัน และซึ่งชุดความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนดังกล่าว ผ่านการตรวจความเที่ยงตรงทางเนื้อหาและโครงสร้าง โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญชุดเดียวกับที่ประเมินแบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือนในข้อ 1 แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขมีทั้งหมด 6 ประเด็นหลัก คือ 1) ท่านมีเป้าหมายในการเรียนรู้วันนี้คืออะไร 2) ท่านได้สิ่งที่ท่านบรรลุตามเป้าหมายคืออะไร 3) ท่านไม่ได้สิ่งที่ท่านคาดหวังไว้คืออะไร 4) การเรียนรู้ด้วยวิธีการปฏิบัติ/เรื่องเล่า ดีหรือไม่ เพราะเหตุใด 5) การเรียนรู้ด้วยวิธีปฏิบัติ/เรื่องเล่าในประเด็นใดที่ท่านต้องกลับไปทบทวน และ 6) กลับไปยังกลุ่มองค์กรชุมชนของท่านแล้วจะทำอะไรก่อน-หลัง มาปรับปรุงแก้ไข ตามที่เสนอแนะ จัดพิมพ์เพื่อใช้ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) แบบสอบถามข้อมูลรายครัวเรือน ก่อนเก็บข้อมูลรายครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ได้ประชุมชี้แจงการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบประเด็นให้แก่ตัวแทนกลุ่มองค์กรชุมชนพื้นที่เป้าหมายได้จนเป็นที่เข้าใจแล้วให้ผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นนักวิจัยชาวบ้านได้เก็บข้อมูลรายครัวเรือนเป็นเวลา 1 เดือน แล้วนำข้อมูลที่เก็บได้มารวบรวมกันสรุปวิเคราะห์ตามประเด็นเป็นรายพื้นที่เป้าหมาย และนำข้อมูลดังกล่าวใช้เรียนรู้ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน

2) แบบฟอร์มการสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้วิจัยได้มีการสนทนากลุ่มตามกรอบประเด็นตัวชี้วัดความสำเร็จในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน และจัดอันดับความสำคัญของตัวชี้วัดความสำเร็จในลักษณะของการระดมพลังสมอง ได้ประชุมชี้แจงในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบประเด็น ให้แก่ผู้นำชุมชน และตัวแทนกลุ่มองค์กรชุมชนพื้นที่เป้าหมายจนเป็นที่เข้าใจ แล้วให้ผู้ช่วยผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้ร่วมกันประชุมสนทนากลุ่ม ในทั้งหมด 11 ประเด็น ได้ช่วยกันวิเคราะห์สรุปเป็นภาพรวมของแต่ละหมู่บ้านพื้นที่

เป้าหมาย เพื่อได้กรอบตัวชี้วัดความสำเร็จของการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกทั้งก่อนและหลังโครงการ

3) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในการเก็บข้อมูลเชิงลึก ผู้วิจัย และผู้ช่วยนักวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกตามประเด็นที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการ การผลิต การเงินและบัญชีหรือการตลาด ซึ่งเป็นประเด็นที่กลุ่มองค์กรชุมชนต้องการพัฒนาตนเอง ให้เกิดการเรียนรู้ การจัดการความรู้จนครบประเด็นที่ต้องการซึ่งแต่ละกลุ่มมีประเด็นที่เก็บให้ครบจำนวน 19 ข้อ บางกลุ่มต้องเก็บข้อมูล 2-3 ครั้ง

4) แบบประเมินความพึงพอใจการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามด้านต่าง ๆ รวม 5 ด้าน คือ 1) กระบวนการจัดการความรู้ 2) ภาวะผู้นำในการจัดการความรู้ 3) วัฒนธรรมองค์กรจัดการความรู้ 4) เทคโนโลยีในการจัดการความรู้ และ 5) การวัดผลการจัดการความรู้จนครบทุกข้อ จำนวน 1 ครั้ง ของแต่ละกลุ่มองค์กรชุมชน

5) แบบประเมินตัวชี้วัดความสำเร็จในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบประเมินตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ควบคู่กับการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ระหว่างดำเนินงานและหลังดำเนินงานวิจัยกับองค์กรชุมชนกลุ่มเป้าหมาย 8 กลุ่ม จำแนกเป็น ผู้ปฏิบัติงานกลุ่ม ๆ ละ 4 คน รวม 32 คน ผู้จัดบันทึกข้อมูล หมู่บ้านละ 1 คน รวม 2 คน ผู้ประสานงานหมู่บ้านละ 2 คน รวม 4 คน และผู้อำนวยการความสะอาดหมู่บ้านละ 2 คน รวม 4 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 42 คน

6) แบบบันทึกผลหลังการปฏิบัติ (After Action Review: AAR) เก็บรวบรวมข้อมูลหลังจากการจักระบวนการเรียนรู้ การสรุปบทเรียน ในแต่ละครั้งกับกลุ่มองค์กรชุมชน เป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนและไม่กำหนดไว้ในแผน รวมทั้งหมด 4 ครั้ง เพื่อดูความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติงานกลุ่ม ผู้จัดบันทึกข้อมูล ผู้อำนวยการความสะอาด ผู้ประสานงาน และสมาชิกของกลุ่มองค์กรชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3.4 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม หรือแบบประเมิน ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ในการคำนวณสถิติ ดังต่อไปนี้

1.1) คำนวณค่าความถี่ และร้อยละของคำถามแต่ละข้อในตอนต้นที่ 1

1.2) คำนวณค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

(S.D.) ของคำถามแต่ละตอน

2) การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ไปวิเคราะห์สรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ และจัดแยกเป็นหมวดหมู่ตามกรอบแนวคิดของการวิจัย จัดเก็บผลการวิเคราะห์การสัมภาษณ์ขององค์กรชุมชนแต่ละพื้นที่ไว้ในรูปแผนภาพไดอะแกรม

3) การวิเคราะห์ตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ประเมินการดำเนินงานในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนและประเมินความพึงพอใจในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน โดยสรุปเป็นประเด็นย่อยแล้วสรุปเป็นภาพรวมในลักษณะของมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) นำเสนอในลักษณะแผนภูมิและอื่น ๆ

13. สรุปสาระสำคัญของการวิจัย

1. ผลจากการพัฒนาแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญในการดำเนินการจัดการความรู้ควบคู่กับการพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทสภาพท้องถิ่น ผู้วิจัยได้ทำแผนกิจกรรมการเรียนรู้ควบคู่กับการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ตามรูปแบบการพัฒนาการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ 1) การเตรียมชุมชน 2) การสร้างแรงจูงใจ จิตสำนึก ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างวิสัยทัศน์ 3) การจัดทำแผน/พัฒนาศักยภาพทีม 4) นำแผนไปปฏิบัติและพัฒนางานและ 5) ประเมินสรุปผล หลังจากนั้นได้นำเสนอให้อาจารย์ควบคุมวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ตรวจสอบความสมบูรณ์ ได้มีการปรับปรุงกิจกรรมในการดำเนินการ ขึ้นสร้างทีมและแกนนำ โดยให้มีการสมัครเข้าร่วมเป็นอันดับแรก และในเรื่อง อุปกรณ์ เครื่องมือ สื่อ ควรให้ความสำคัญในเรื่องวิธีดัดการณศึกษากลุ่มที่ดีเด่นเป็นอันดับแรก แล้วนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้มีความสมบูรณ์ส่งผลให้นำไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ควบคู่กับการจัดการความรู้ตามแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญได้จริง

2. การพัฒนาและทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน

2.1) การพัฒนาโดยการสร้างรูปแบบการจัดการความรู้ (Conceptual Model) เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนชั่วคราว (Tentative Conceptual Model) โดยนำแนวคิดการดำเนินการจัดการความรู้ของโนนาเกและทาเกชิ วิจารณ์พานิช และกระบวนการจัดการความรู้ วิอิก แล้วนำเอารูปแบบ เสนอผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน เพื่อพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและความสอดคล้องของแผนดำเนินการกับรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ผลการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญพบดังนี้ 1) ความเหมาะสมของรูปแบบการจัดการความรู้โดยรวมอยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.80 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .48 2) ความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติของรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับเป็นไปได้มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.61 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .51 และ 3) ความสอดคล้องระหว่างแผนดำเนินการกับรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับสอดคล้องมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.64 และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .61

2.2) ดำเนินการทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน และปรับปรุงแก้ไข แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 การดำเนินการตามแผนกิจกรรมกลุ่มควบคู่กับการจัดการความรู้ 1) เตรียมชุมชน เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับคน กลุ่มคน

และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วม 2) สร้างแรงจูงใจ จิตสำนึก ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และสร้างวิสัยทัศน์ เป็นการเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาการของการมีส่วนร่วมในชั้นเบื้องต้นจนถึงขั้นการมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจใน 3) จัดทำแผน/พัฒนาศักยภาพทีม เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพของทีมและแกนนำให้เกิดความตระหนัก 4) นำแผนไปปฏิบัติด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในประเด็นกิจกรรมที่ใกล้เคียงกันก่อนทั้งบ้านน้ำเกลือและบ้านเหล่าราษฎร์พัฒนา คือ ทดลองผลิตปุ๋ยชีวภาพไปใช้กับการปลูกข้าวทดลองเปรียบเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมี 5) ยกระดับความรู้ ปรับปรุงแผน และปฏิบัติจริงตามข้อตกลงในประเด็นที่กลุ่มองค์กรชุมชนสนใจ ได้แก่ กิจกรรมพัฒนางานของกลุ่มชนมจินสมุนไพร บ้านเหล่าราษฎร์พัฒนาทดลองผลิตแป้งหมัก ชนมจินของตนเอง ส่วนกลุ่มสหกรณ์การเกษตรประชาคมน้ำเกลือเวียงชัย บ้านน้ำเกลือทดลองเพาะชำกล้าหม่อนพันธุ์ แม่ลูกตกเพื่อใช้ในการปลูกหม่อนนำไปและผลมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้า และช่วงที่ 2 ประเมินผลสรุป เพื่อเป็นการประเมินผลกระบวนการจัดการความรู้และการเรียนรู้ในระดับกลุ่ม ชำมกลุ่ม และหมู่บ้าน ส่งเสริมให้กลุ่มองค์กรชุมชนได้ ทบทวนชิ้นงานดีเด่น และเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชุดความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติทดลองแล้ว ทดลองอีก แผ่นพับ เว็บไซต์ จากการทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ตามขั้นตอน แผนงานกิจกรรม ระยะเวลา ความพร้อมของทีม ผู้ร่วมวิจัยทำให้บรรลุ วัตถุประสงค์การวิจัยอย่างมีคุณภาพส่งผลต่อการพัฒนาคน พัฒนางานและองค์กรชุมชน ดัง

ภาพประกอบ 1 ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนตามลักษณะของประเภทกิจกรรม ขนาดขององค์กรชุมชน ในการจัดการความรู้ และองค์ความรู้โดยรวม พบว่า

2.2.1 การจัดการความรู้

1) การสร้างความรู้ ก่อนการดำเนินการการสร้างหรือแสวงหาความรู้ให้กลุ่มองค์กรของตนเองที่เป็นจริงและให้เกิดความยั่งยืน ทำงานต่อเนืองนั้น มีองค์ความรู้ที่เด่นและเป็นเอกลักษณ์เป็นจุดขายยังมองไม่รอบด้าน และยังไม่เกิดกระบวนการปฏิบัติ และผลผลิตที่เป็นจริง ยังขาดความรู้เรื่องการใช้และเชื่อมโยงข้อมูลด้านคอมพิวเตอร์ หลังการดำเนินการวิจัย มีประสบการณ์ในการไปศึกษาดูงาน ฝึกอบรมจากกลุ่มเครือข่ายมีผลงานดีเด่น เรื่องเล่ากรณีศึกษาวิเศษดี ทำให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการและการให้บริการแก่ผู้ใช้บริการมีความประทับใจมากขึ้น มีการสร้างองค์ความรู้ใหม่ของกลุ่มองค์กรตนเองที่เป็นเอกลักษณ์ ตลอดทั้งการสร้างเครือข่ายแห่งความร่วมมือที่มองถึงเป้าหมายระยะยาว เช่น สหกรณ์การเกษตรประชาคมน้ำเกลือเวียงชัย สร้างองค์ความรู้ผลิตน้ำผลไม้และเกิดเครือข่ายการปลูกหม่อนพันธุ์แม่ลูกตกเป็นวัตถุดิบป้อนการผลิต กลุ่มชนมจินสมุนไพร ต้องการลดค่าใช้จ่ายจึงผลิตแป้งหมักชนมจินขึ้นใช้เอง ส่วนกลุ่มออมทรัพย์แสวงหาความรู้และเตรียมการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านเพื่อคนในชุมชน

2) การจำแนกความรู้ ก่อนการดำเนินการวิจัย มีการจัดระบบองค์ความรู้ของกลุ่มอยู่บ้างแต่อาศัยนักวิชาการจากภายนอก กลุ่มจะเป็นผู้เชื่อมโยงองค์ความรู้และสะท้อน

ผลถึงความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ไม่สามารถแข่งขันได้ ยังไม่สามารถลดค่าใช้จ่ายที่จะซื้อวัตถุดิบจากภายนอก ไม่มีการจัดระบบความสำคัญขององค์ความรู้เด่นและแสวงหาความรู้เป็นไปตามกระแสนิยม มีการลอกเลียนแบบ แต่ผลิตภัณฑ์ที่ไม่เป็นเอกลักษณ์ หลังการดำเนินการวิจัย มีการจัดระบบองค์ความรู้เด่นและชัดเจนขึ้น มีวิธีการอะไรที่จะเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีการร่วมคิดร่วมปฏิบัติในแต่ละกระบวนการผลิต เพื่อให้ได้สูตร วิธีการปฏิบัติที่ดี และมีการจดบันทึกข้อมูลเป็นรายบุคคลเพิ่มขึ้น

3) การจัดเก็บความรู้ ก่อนการดำเนินการวิจัย มีการจัดเก็บความรู้ของสื่อบุคคลและสื่อของกลุ่มในลักษณะสื่อเอกสารทั่วไป และสิ่งพิมพ์อยู่บ้าง แต่ยังไม่นำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดเก็บข้อมูล มีการสรุปผลการดำเนินงานและองค์ความรู้เป็นครั้งคราว โดยอาศัยนักวิชาการจากภายนอก หลังการดำเนินการวิจัย มีการจัดเก็บความรู้ของกลุ่มเป็นเอกสารและสิ่งพิมพ์ เอกสารอิเล็กทรอนิกส์เพิ่มขึ้น มีการจดบันทึกลงในสมุดเป็นรายบุคคลตามบทบาทหน้าที่และมีผู้บันทึกข้อมูลตามประเภทกิจกรรม มีการจัดเก็บลงในฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ และมีการบันทึกลงในเว็บไซต์ของกลุ่มตนเอง

4) การนำความรู้ไปใช้ ก่อนการดำเนินการวิจัย มีการนำความรู้ไปใช้ทั้งลักษณะสื่อบุคคลและสื่อเอกสารทั่วไป ยังไม่มีการนำเอาสื่ออิเล็กทรอนิกส์ไปใช้ การเชื่อมโยงความรู้จากภายนอกอยู่ในขีดจำกัด หลังการดำเนินการวิจัย มีการนำความรู้ไปใช้ทั้งในสื่อบุคคล เอกสารทั่วไป เอกสารอิเล็กทรอนิกส์เพิ่มมากขึ้น เชื่อมโยงติดต่อสื่อสารกับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้มากขึ้น ชุมชนมีศูนย์จัดการความรู้ขององค์กรชุมชนแต่ละหมู่บ้าน มีสถานที่ตั้งศูนย์ที่ชัดเจนและสามารถให้บริการแก่สมาชิกกลุ่ม ตลอดทั้งประชาชน นักเรียน นักศึกษาในหมู่บ้านที่สนใจ

5) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ก่อนการดำเนินการวิจัย มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สอนงานของกลุ่มในลักษณะของเวทีจริง คือการพูดคุย ชักถาม สาธิต ลงมือปฏิบัติ ณ สถานที่ตั้งของกลุ่มองค์กรชุมชน หลังดำเนินการมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งเวทีจริง และเวทีเสมือน โดยผ่านอินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ได้มากขึ้น ง่ายต่อการเข้าถึงข้อมูลและองค์ความรู้ในประเด็นที่สนใจ

6) การประเมินความรู้ ก่อนดำเนินการวิจัย คนในกลุ่มองค์กรที่เป็นบุคคลเรียนรู้ ทำงานเดี่ยว ๆ ตัวใครตัวมัน ต่างคนต่างคิดต่างตัดสินใจ รอการสั่งการจากผู้นำกลุ่ม ไม่มีมาตรฐานในการทำงาน ไม่มีอินเทอร์เน็ต ไม่มีเครื่องคอมพิวเตอร์ในการเชื่อมโยงข้อมูล ทำงานร่วมกันเป็นครั้งคราวและยึดถือข้อมูลของตนเองไม่ยอมแลกเปลี่ยน ไม่มีศูนย์จัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่ชัดเจน หลังการดำเนินการวิจัย คนในกลุ่มองค์กรชุมชนเป็นบุคคลที่ใฝ่เรียนรู้มากขึ้น มีการทำงานเป็นทีม ทำงานอย่างมีเป้าหมายและมีมาตรฐานการทำงาน มีเครื่องคอมพิวเตอร์ในการบันทึกข้อมูลและเชื่อมโยงข้อมูลจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนได้มากขึ้น มีศูนย์จัดการความรู้ขององค์กรชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน มีโครงสร้างการบริหารที่เป็นจริงมากขึ้น ร่วมกันคิด กำหนดการวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่ทำงานร่วมกัน

อย่างชัดเจนในระยะ 1-3 ปี มีการทำงานร่วมกันทั้งในส่วนของกลุ่มองค์กรชุมชนและสมาชิก การบริหารส่วนตำบลประจำหมู่บ้านเป็นการเชื่อมต่อการทำงานของชุมชนให้เกิดความยั่งยืนได้

2.2.2 องค์ความรู้ จำแนกเป็นบุคคล กลุ่มองค์กรชุมชนและหมู่บ้าน

1) บุคคลมีการดึงความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวเอง มาผสมผสานกับความรู้ที่ได้ จากภายนอก นำเอาไปปฏิบัติ ปรับปรุงพัฒนางานจนได้ข้อสรุป และมีการจดบันทึกเป็นเอกสาร หลักฐานใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งเวทีจริงและเวทีเสมือน จะเห็นได้จากผู้ปฏิบัติงานกลุ่ม ผู้ อำนวยความสะดวก ผู้จัดบันทึกและผู้ประสานงาน ได้ปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ที่เกิดขึ้น บุคคลใฝ่เรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติเป็นไปตามวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้

2) กลุ่มองค์กรชุมชนมีการบริหารจัดการโครงสร้าง การคิดวิเคราะห์ กำหนดเป้าหมาย การทำงานร่วมกัน มาตรฐานการทำงาน และการปฏิบัติงานควบคู่กับการ จัดการความรู้ จากประเด็นที่ง่าย มองเห็นความสำเร็จแล้วมีการตั้งโจทย์คำถามที่ท้าทายเพื่อ ปรับปรุงพัฒนางานให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ นำไปสู่การพึ่งตนเองในด้านวัตถุดิบ การปรับสภาพ ของดิน การจัดอันดับความสำคัญรู้เท่าทันไม่เสียเปรียบภายนอก นำไปสู่การรู้จักตนเอง การ รู้จักทรัพยากร และสามารถจัดการทรัพยากรขั้นพื้นฐานได้ในบางส่วน ในด้านเทคนิคการผลิต และการบริหารจัดการองค์กร

3) หมู่บ้านมีศูนย์จัดการความรู้ขององค์กรชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน พื้นที่ เป้าหมายเป็นกลไกหนุนเสริมให้มีการติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่ม และบุคคลที่เข้าร่วม กิจกรรมเกิดความต่อเนื่องและใช้ประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มองค์กรชุมชน เป้าหมาย ประชาชน ผู้สนใจ ได้เข้ามาใช้บริการการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต และเว็บไซต์

3. กลุ่มองค์กรชุมชนมีความพึงพอใจในการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กร ชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก แยกตามระดับหมู่บ้าน พบว่า 1) กลุ่มองค์กรชุมชนบ้านน้ำ เกลี้ยงมีความพึงพอใจการดำเนินการจัดการความรู้ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มสหกรณ์ การเกษตรประชาคมน้ำเกลี้ยงเวียงชัย นวดแผนไทย และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีความพึง พอใจอยู่ในระดับมาก ส่วนกลุ่มปุ๋ยชีวภาพมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง และ 2) กลุ่มองค์กร ชุมชนบ้านเหล่าราษฎร์พัฒนามีความพึงพอใจการดำเนินการจัดการความรู้โดยรวมและทุกกลุ่ม อยู่ในระดับมาก

4. ตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน ที่ส่งผลให้เกิด ความสำเร็จโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง แยกตามระดับหมู่บ้าน พบว่า 1) กลุ่มองค์กรชุมชน บ้านน้ำเกลี้ยง มีตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่ส่งผลให้เกิด ความสำเร็จโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มสหกรณ์การเกษตรประชาคมน้ำเกลี้ยง เวียงชัย กลุ่มปุ๋ยชีวภาพและกลุ่มนวดแผนไทย มีตัวชี้วัดที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จอยู่ระดับ ปานกลาง ยกเว้นกลุ่มปลูกพืชหม่อนไหมอยู่ในระดับมาก และ 2) กลุ่มองค์กรชุมชนบ้านเหล่า ราษฎร์พัฒนามีตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จ โดยรวมและกลุ่มกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก

ส่วนกลุ่มชนมจีนสมุณไพโรและกลุ่มอมทรัพย์อยู่ในระดับปานกลาง

5. ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน พบว่า

5.1) การใช้ภาวะผู้นำของผู้วิจัย เป็นทั้งผู้เรียนรู้ ผู้สอนงาน ผู้บริหารจัดการจากภายนอก เป็นผู้เสริมพลัง กระตุ้นยั่วยุให้เกิดการทำงานแบบมีส่วนร่วมมีความต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยเรียกตนเองว่า ผู้อำนวยการความสะดวก 1

5.2) คนสำคัญในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน เมื่อดำเนินการวิจัยในระยะสุดท้าย ทีมผู้ร่วมวิจัยมุ่งมั่น มีบรรยากาศในการทำงานเพื่อให้สำเร็จตามบทบาทหน้าที่ในการจัดการความรู้ การวิจัยครั้งนี้ เรียกว่า ผู้ร่วมวิจัยในการเสริมพลังในชุมชนโดยการพิจารณาคัดเลือกจากผู้นำกลุ่มที่มีทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เรียกตนเองว่าผู้อำนวยการความสะดวก 2 แทนผู้วิจัยเมื่อถอนตัวออกไป ผู้ปฏิบัติงานกลุ่ม คือ นักจัดการความรู้ตัวจริง ผู้ประสานที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน มีหน้าที่ประสานงาน เชื่อมโยงกลุ่มและสมาชิกให้เข้าร่วมกิจกรรมในหมู่บ้านซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ถือเป็นกลุ่มบุคคลสำคัญในการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนให้สำเร็จ

5.3) การเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยได้มีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรก คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการวิจัย เกิดบรรยากาศการเรียนรู้ควบคู่การปฏิบัติจริง เป็นปัจจัยเอื้อสำคัญหนึ่งที่จะทำให้เกิดเป็นเจ้าของเครือข่าย การเป็นสมาชิกมีความคิดริเริ่ม วิสัยทัศน์ การทำงานแบบมีส่วนร่วม การบริหารจัดการคน งาน และกลุ่มองค์กรชุมชนของตนให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เกิดความต่อเนื่องและมีพันธะทางใจที่จะดำเนินการด้วยตนเองและเกิดความเชื่อมั่นในองค์ความรู้ขององค์กรชุมชนตนเองและนำไปสู่การพึ่งพาตนเองมากขึ้น

5.4) การเรียนรู้ด้วยวิธีปฏิบัติ ปรับปรุงพัฒนางาน การตั้งคำถามใหม่และนำไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายเป็นผลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ถือเป็นวิถีชีวิตส่งผลให้เกิดปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้งกลุ่มตนเองและกลุ่มอื่น ๆ ในหมู่บ้าน มีความเห็นอกเห็นใจเกิดความรักเอื้ออาทรต่อกันมีความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ถือเป็นจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนแบบบูรณาการทั้งชุมชนและกลุ่มเครือข่าย

5.5 บุคคลที่เป็นทีมผู้ร่วมวิจัย มีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ การปฏิบัติงานในกลุ่มของตนเองและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับกลุ่ม หมู่บ้านและข้ามหมู่บ้าน มีความพยายามที่จะนำความรู้จากภายในตัวเอง (Tacit) ที่ผ่านการปฏิบัติ ทดลองใช้จนมั่นใจ การสรุปถอดบทเรียน จัดบันทึกเป็นเอกสารหลักฐาน (Explicit) เป็นองค์ความรู้ขององค์กรชุมชนที่มีความหมาย เกิดบุคคลสำคัญที่จะพัฒนาเป็นนักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่นในอนาคต

15. ข้อเสนอแนะและประโยชน์การวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนางาน

1.1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1.1) ปรับกระบวนการทัศน์การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนา โดยใช้แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง และเน้นแนวคิดการพึ่งตนเองเป็นแนวคิดกระแสหลักในการเรียนรู้สู่การพัฒนาชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชนที่ยั่งยืน โดยใช้ยุทธศาสตร์กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เกิดการเรียนรู้แบบพึ่งพาตนเอง

1.1.2) ใช้กลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชน/ประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้งในการพัฒนาการเรียนรู้สู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน (Community based development approach) โดยมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้าไปส่งเสริมสนับสนุนกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน ให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

1.2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1.2.1) ส่งเสริมการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนสู่การพัฒนาต่อยอดเกิด สินทรัพย์ทางปัญญา ควรมีการบูรณาการคณะทำงานทั้งภาครัฐและเอกชนโดยอยู่บนพื้นฐาน ความสมัครใจของชุมชน

1.2.2) มีการประสานความร่วมมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปบทเรียนในการทำงานร่วมกัน โดยการจัดเวทีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องโดยใช้ศูนย์จัดการความรู้ขององค์กร ชุมชนทั้งเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้จริงและเวทีเสมือน จนเกิดเป็นวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1) ส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาสมรรถนะทางด้านวิชาการให้แก่เจ้าหน้าที่พัฒนา ชุมชนในระดับตำบล ให้มีความรู้ ความสามารถ ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อให้สามารถเข้าไปส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบและมีการสรุปถอดบทเรียนเพื่อเผยแพร่ แลกเปลี่ยนความรู้ คือ นักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่น

2.2) เพิ่มสมรรถนะให้แก่ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มองค์กร นักจัดการความรู้ท้องถิ่น ให้ ีความเป็นมืออาชีพในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และการเป็นวิทยากร กระบวนการในการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2.3) ควรมีการสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนา เพื่อยกระดับศูนย์การจัดการ ความรู้ขององค์กรชุมชนเครือข่ายองค์กรชุมชนไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดในการพึ่งตนเองได้

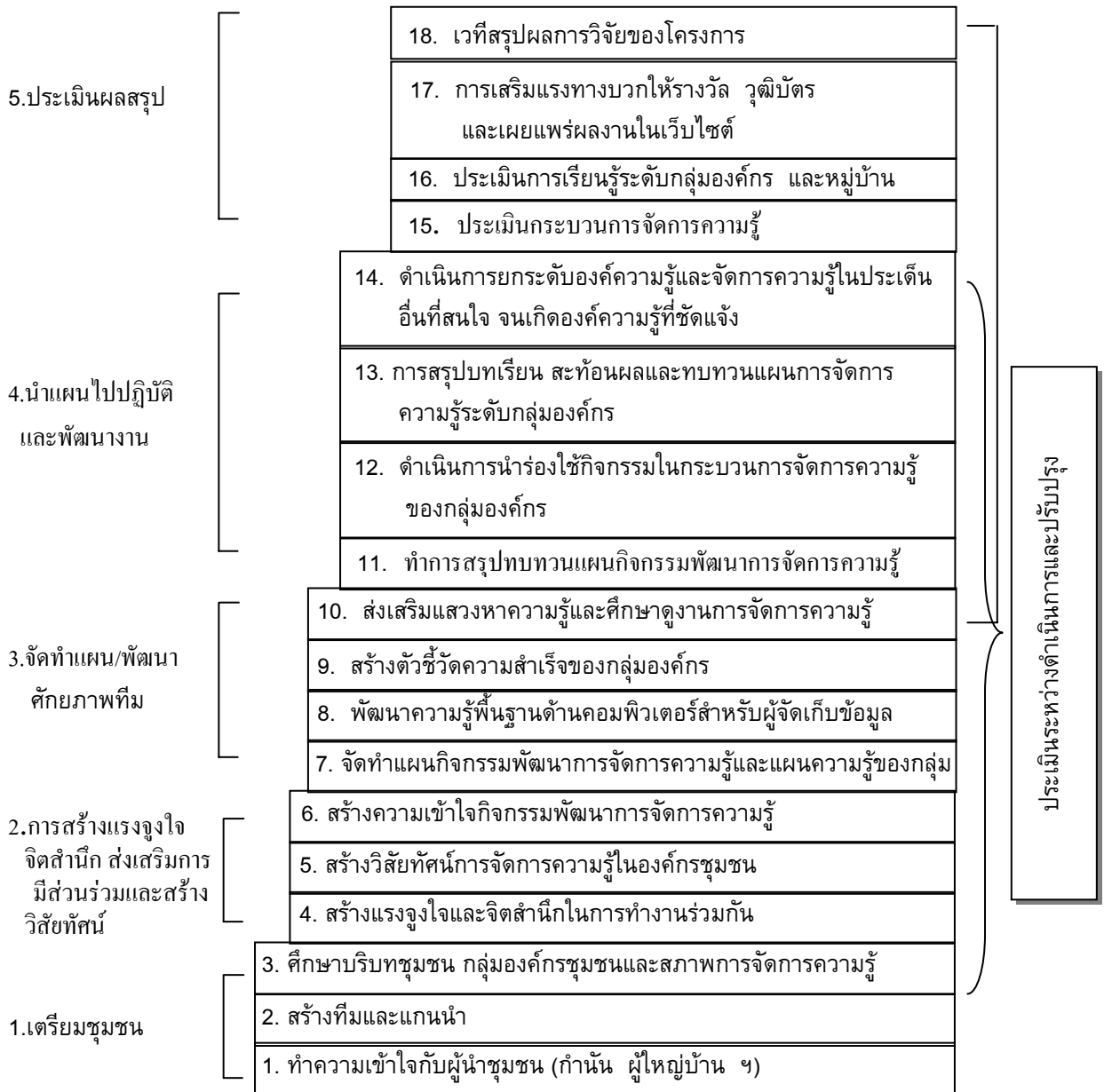
16. ผลกระทบ (ถ้ามี)

1. มีกลไกการหนุนเสริมการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรชุมชน คือ ศูนย์จัดการ ความรู้ขององค์กรชุมชน ซึ่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลประจำหมู่บ้านเข้ามาเป็นหุ้นส่วน ในการปฏิบัติทุกขั้นตอนและองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายได้ให้ บงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมบางส่วนตามแผนงาน โครงการและเข้ามาเป็นผู้ร่วมวิจัย

2. บุคคล กลุ่มองค์กรชุมชนมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้การปฏิบัติงานในกลุ่มของ ตนเองและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น จะเห็นได้จากมีกลุ่มองค์กรชุมชน

ได้เพิ่มเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการมากกว่ากลุ่มเป้าหมายเดิมที่กำหนดเพียง 6 กลุ่ม และมีความพยายามที่จะนำความรู้จากภายในตัวเอง (Tacit) ผ่านการปฏิบัติ จดบันทึกเป็นเอกสารหลักฐาน (Explicit) ในลักษณะของบุคคลพร้อมที่จะเรียนรู้หรือกลุ่มนักวิจัยชาวบ้าน

3. องค์การบริหารส่วนตำบลในหมู่บ้านพื้นที่เป้าหมายได้มีแผนงานโครงการเพื่อสนับสนุนกิจกรรมรองรับในปีงบประมาณ พ.ศ.2551 ตลอดทั้งมีการนำโครงการอื่น ๆ มาบูรณาการในหมู่บ้านพื้นที่เป้าหมายเพิ่มเติม และจะขยายผลการดำเนินงานวิจัยไปถึงหมู่บ้านอื่น ๆ ตามโครงการสานพลังภาคีแบบมีส่วนร่วมสู่หมู่บ้านสุขภาวะชุมชนเป็นสุขในระดับตำบล

ภาพประกอบ 1 รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- จิรัชฌา วิเชียรปัญญา. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “บรรณารักษ์/นักสารสนเทศกับการจัดการความรู้”. กรมสุขภาพจิต วันที่ 23 มีนาคม 2548
ณ โรงแรมริชมอนด์ จังหวัดนนทบุรี. 2548.
- ฉลาด จันทรสสมบัติ. การสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อพึ่งพาตนเอง. มหาสารคาม : ศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้และเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2547.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. “นโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชน” นโยบายสาธารณะที่ดี. 4(8) : 1-7 ; กันยายน, 2547.
- ทีมที่ปรึกษาและทีมงานวิจัยภาคสนามตำบลประชาพัฒนา. แผนแม่บทชุมชนตำบลประชาพัฒนา อำเภอกวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : ศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546.
- บุญชม ศรีสะอาด. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2545.
- บุญดี บุญญากิจ และคณะ. การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2547.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. การบริหารสังคม : ศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2546.
- วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.), 2548.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย. การถอดบทเรียน : การประยุกต์ AAR (After Action Review) ในการติดตามประเมินผลภายใน. กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลีฟวิ่ง, 2547.
- เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ และจ่านงค์ แรกพิณิจ. วิสาหกิจชุมชน แผนแม่บท แนวคิด แนวทาง ตัวอย่าง ร่างพระราชบัญญัติ. กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญาไท, 2544.
- Nonaka, I. and Takeuchi, H. The Knowledge-creating Company : How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation. New York : Oxford University Press, 1995.
- Wiig K. Knowledge Management Foundations. Arlington, TX : schema Press, 1993.